

3671, 3672

3673, 3674

2816

9-47

1913

100

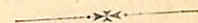
Printed in Turkey

2010

ՆԱՄԱՌՈՏ

ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՅ

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ՔԷՆՅ. ՀԻՔԻՄԵԱՆ

1910

ՏՊԱԳՐ. ՓՆՆԻԿ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ
Կ. ՊՈԼԻՍ

11103

ՀԱՄԱԹՈՅ ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ն. Ա. ԽԱՆԱՆ

Քսան զարերու ժամանակամիջոցի մը վրայ յետա-
դարձ զննական ակնարկ մը պիտի բաւէր մեզի գաղա-
փար կողմիւ համար այն խոր ու անդնդային տար-
բերութեան մասին զոր կը հանդիսադրէ այժմեան
քաղաքակրթութիւնը՝ բարոյական զարգացման տե-
սակէտով, ինչին հետ բազմաոմամբ: Գրեթէ բոլոր
քաղաքակիրթ աշխարհ չոմի հակա տիրապետու-
թեան ներքե մնացած էր, ժամանակի հոլովման համե-
մատ, մարդկային միտքն ըստ ինքեան որքան որ
կրնար առաջնորդել և հասցնել զարգացման կիրքին
ատրիճանի. արուեստներն ու գիտութիւնք, համեմա-
տական բարձրութեան մէջ կը գտնուէին. Հռոմէական
կայսրութիւնը կը պարծէր միանգամայն իր լեզւոնե-
րով և գիտուն մատենագիրներով: Կիկերոն կը գրէ թէ
երբ և իցէ ժամանակի մէջ չեն երեցած այնքան գիտուն
և երեկի անձինք որքան իր գարուն մէջ: Հռոմէական
մատենագրութեան ոսկեդարը կոչուելու արժանի էր
այն. բայց զժրողլարաբ մտաւորական բարձրութեան
այդ փառայեղ զարաշնչանի մէջ մարդկութիւնը հոգե-
պէս ու բարոյապէս խիստ անկեալ վիճակի մը և հա-
կոտնեայ զիրքի մէջ կը գտնուէր: Յորնաղ կըսէ թէ
այն լուսաւորեալ զարու մարդոց ոճիրներն ու մոլու-
թիւններն այնքան շատ էին որ ապագայ սերունդներ
չէին կրնար նոր ոճիր և մոլութիւն աւելցնել անոնց

204
40

վրայ. և ինչպէս նոյն դարու պատմիչներն աւագելով
կը նկարագրեն, մոլեգնութիւնք, անգլթութիւնք և
սպականութիւնք տիրած էին ի մասնաւոր Շոտթ,
Աթէնք, Կորնթոս և ուրիշ մարդաշատ կեդրոններ:
Մարդիկ ց'որչափ կը զարգանային աշխարհային գի-
տութեանց մէջ, նոյն համեմատութեամբ ալ կը հեռա-
նային բարոյականութենէ: Հրէաստանի մէջ իսկ ճշմա-
րիտ Աստուածապաշտութիւնը տեղի տուած էր կեղ-
ծիքի, խարդաւանանքի և անարգ շահամոլութեան:

Հռոմէական կայսրութեան աննշան մէկ գիւղին
մէջ այդ միջոցներուն կը ծնի մանուկ մը որ Յիսուս
կը կոչուի. մայրը տարօրինակ յայտնութիւններ կ'ընէ
անոր ծննդեան պարագաներուն վրայ. հասարակու-
թիւնը հիւսնի մը որդին կը համարէ զանի. ամբողջ
իր երիտասարդութեան չըջանին կ'զրազի հիւսնու-
թեամբ, Գալիլիայի Նազարէթ ըսուած անուք աւա-
հեն մէջ ուր կը տիրէր բացարձակ յետադիմութիւն և
մտքի խաւար. գոյութիւն չունէին հոն ոչ գաղտնիք
և ոչ ալ մատենադարաններ: Այս երիտասարդն որ
բացի իր մատաղ մանկութեան մի կարճ ժամանակէ
ուրիշ երբ և իցէ ատեն Պաղեստինի տահմաններէ չէ
բաժնուած՝ ինչպէս կը վկայեն բոլոր հետաքրքիր հին
և նոր գիտուններ և պատմիչներ, իր երեսնամեայ
տարիքին յանկարծ — ժամանակս հասաւ — մըքնջելով
կը ձեռնարկէ գործ մը վեհ ու փրկարար. անդու
անդադար կը պտըտկի մօտակայ քաղաքներն ու գիւ-
ղերն, կը ղեմէ հասարակաց վայրերն ու ժողովարան-
ները, կը խօսի, կը քարոզէ, կը յայտնէ այնպիսի
խմաստալից գաղափարներ, նորատեսիլ վարդապետու-
թիւններ և բարձր սկզբունքներ որոնք առաջին ան-
գամն է որ կը հնչեն մարդկային ականջին: Իր հայրե-
նակիցները հիացած ու սալած այս անամկեալ փոփո-

խութեան վրայ և յանձին իրենց հիւսն աղգականին
ու բարեկամին տեսնելով գլխովին տարբեր տատուա-
ծային վարդապետ մը, կը բացագանչեն «Ասիկայ ո՛ւս-
կից ունի այս բաները կամ այս ինչ խմաստութիւն է
ասոր արուած որ այսպիսի հրաշքներ կ'ըլլան ասոր
ձեռքով, ասիկայ հիւսն չէ, Մարիամին որդին» և այլն:
— «Ի՛նչպէս ասիկայ գիրքերը գրած որ սորված չէ»:

Ան՝ ո՛չ Սոկրատի, ո՛չ Պլատոնի, ո՛չ Արիստոտէլի
և ոչ նման խմաստասէրներու կանխապատրաստու-
թիւնն ունի, ուսուցանել սկսելէ առաջ ուսանելու
պէտքը չի տեսներ. արդարեւ, ըստ վկայութեան լուրջ
և բանիւրուն քննադատներու, Ան՝ ուսանողական
կեանք երբեք չէ բոլորած, համբաւաւոր դպրոցներ չէ
այցելած և ո՛ր և է իր դարուն գիտուն մարդկանց հետ
մշակած. և արդէն չէ որ իր վաղ-
դասութեանց մէջ ալ մարդկային ուսման ու գի-
տութեան հետքը բնաւ չի նշմարուիր:

Անոր սկզբունքներն այնքան վսեմ և գլխովին ան-
կախ իր դարէն ու ազգէն, յայտնուած են բոլոր դա-
րերու և բոլոր ազգաց համար և այն խորին ու երկ-
նային անդիլի ճշմարտութիւնները որոց լուսարանու-
թեան առթիւ հարիւրաւոր մեկնութիւններ գրուած
են, միևնոյն ատեն այնքան պարզ և բացորոշ կերպով են
արտայայտուած որ ազգաւ և գիտուն հաւասարապէս
կընան ըմբռնել և օգտուել: Վկայ, լերան քարոզը,
գերազանցօրէն բարձր և խմաստալից, միանգամայն
պարզ ու մեկին:

Ուշադիր ելէք անոր խօսելու եղանակին ալ, մար-
դարէներու խօսելակերպին չի նմանիր, տարբեր տի-
րական ու վճռական չեղտ մ'ունի ան, իշխանաբար
կը խօսի, միևնոյն ժամանակ հայրական գորով մը կը
գնէ իր կենարար խօսքերուն մէջ. «Ճշմարիտ, ճշմա-

ըրա կ'ըսեմ ձեզի... : — Լսեր էք որ ըսուեցաւ առ-
ջիններուն... րայց ես ձեզի կ'ըսեմ :» Զանկի բռնելու
և Հրէից մեծամեծներուն առջև բերելու համար զըր-
կուած պաշտօնականներ, հիացած ու վերացած անոր
հիւժիւղ ու մեղրալից խօսքերէն, ունկնդիրներու շար-
քին մէջ ապշահար կը մնան և իրենց ստանձնած ամ-
բարիչաւ գերին կիրարկուեալն իսկ յիշելու պատահուիմին
« Դի գանելով կը գտնան ձևոնունայն առարկելով թէ
երբեք մէկը այդ մարդուն պէս խօսած է (Յովն. Է. 46) :

Եւ ի նշ ունէին Անոր վարդապետութիւնները այն-
քան յանկուցիչ, շինիչ ու վերանորոգիչ որ յաւիտեան
պիտի չհիմնան և եզական դրոշմ պիտի կրեն. անշուշտ
գրքոյկիս անձուկ շրջանակին մէջ մի ատ մի յիշատա-
կել զանանք աւելորդ և անհարկի աշխատութիւն մը
պիտի ըլլար, քանի որ նոր և հին կտակարանները
ուշի ուշով ուսումնասիրել ամէն քրիստոնէի նուիրա-
կան պարտքն է. միայն քանի մը գլխաւոր յայտնու-
թիւններ հոս թուել անպատեհ չեմ համարել իր նմոյշ
և գրաւական Անոր գերմարդկային խմտաութեան և
մարդապիրութեան :

Յիսուսն եղաւ ասացին և զերջին տխար անձը
յայտարարող սա երկնային ճշմարտութիւնը թէ մար-
դու մը յարգն ու սքովքը կախում չունի ո՛չ անոր
ունեցած հարստութենէն, ո՛չ գիտութենէն և ոչ ալ
անոր պաշտօնէն կամ աստիճանէն. եթէ իրօք յարգ
ունի, զայս պէտք է փնտռել անոր բարոյական բնու-
թեան մէջ :

Թէ ամէն մարդ պատուական է ինչ ազգի կամ
ինչ վիճակի մէջ ալ դառուի. չի կայ խտիր Հրէի, Հե-
թանոսի, ծառայի, ազատի, արուի և էգի մէջ. ամէնքն
ալ իրեն համար միեւնոյն են ելմէ իսկապէս գիտակից
են իրենց կոյման :

Մարդիկ յոտից ցզուռն ընկրմուած՝ աշխարհային հեշտութեանց մէջ, իրենց բովանդակ հոգն ու խնամքը կեկորոնացուցած՝ միայն ֆիզիքական ու մտաւոր զարգացման, անտես առած կամ գրեթէ մոռցած էին հոգին և անոր վերարեւելը։ Ան՝ առաջինը կ'ըլլայ, հոգին և անոր վերարեւելը, մարմինէն հոգւոյն իսկական արժէքը մասնանշող, մարմինէն ունեցած առաւելութիւնը չօշափելի ազացոյցներով հաստատող և մարդիկը հոգեկան անդգայութիւնէ կամ թմրութենէ սթափեցնող, գոչելով, «Հոգին, հոգին»։ «Ի՞նչ օգուտ է մարդուն եթէ բոլոր աշխարհը չահ և իր անձը և հոգին կորսնցնէ։— Հոգի առաւել է քան զմարմին և մարմին քան զհանդերձ։»

Այն տիրական հեղինակութեամբ կը ծանուցանէ ու կը հաւատատէ հոգւոյ անմահութիւնը, փարատելով այս ատթիւ ամէն տարակոյս որ կրնար մերթ ընդ մերթ ծնունդ առնել մարդկային տկար ու սահմանափակ միաբէն: Վերջիշի կուտայ հոգւոյն պատասխանաւորութիւնը առ Աստուած բոլոր չար գործերուն, խօսքերուն և նոյն իսկ խորհուրդներուն համար:

խօսքերուն և նոյն իսկ խորհուրդը չ
Յոյց կուտայ ազդեալը—Սիրտը ուրիշ կը բզկտին
մարդոց բոլոր թշուառութիւնները և չարիքները .
յայտնելով միանգամայն ապահով միջոցը որով միայն
պիտի կրնային մարդիկ ազատիլ իրենց մեղքերէն և
մեղքին տխուր հետեւանքներէն մաքրագործելով նախ
սիրտերը և ապա Աստուծոյ և իրենց մէջ ի բնէ դու-
րողելով . այս առթիւ կը պարզէ նաև հետեւեալ սըլս-
բալի յայտնութիւնը թէ մարդիկ որ ոտնակոխ ըրած
էին Աստուծոյ օրդար օրէնքը , անաստած էին անոր
Ս. պատուիրաններուն և զատապարտուած մահուան ,
ինք եկած էր մարդասիրտար կրկու մահու պատիժ ,
փոխանակ անոնց , իբր հաշտարար միջնորդ ընդմէջ
Աստուծոյ և մարդկան :

Կը յայտնէ նաեւ սա անհերքելի ճշմարտութիւնը
և իր երկնային ծրագրիրը թէ աշխարհի խմատութիւնը
և զօրութիւնը առ յաւէտ բաւական պիտի չլլային
մարդիկը փրկելու հոգեպէս և իրենց վայել զիրքին
բարձրացնելու, ըստ որում աշխարհ մնում էր բա-
րոյապէս, ինք եկամ էր կեանք տալու համար անոր
իր մահուամբ:

Ահա աշտօրինակ նոր վարդապետութիւններով
և յայտնութիւններով մարդկային ազգին միտքն ու
հոգին սողորելու և իր անկեալ վիճակէն հանելով
խաչալ բարձրութեան մէջ դնելու համար Գալիլիացի
երիտասարդին, իր գործունէութեան սահմանափակ
ըջանին՝ գտնուած միջավայրին մէջ կատարած բա-
րեքներն ու զոհողութիւնները արդեօք թիւ ու սահման
ունին, ինչպէս կը վկայէ Յովհաննէս աւետարանիչ
Ս. գիրքին մէջ անունք. համառօտակի նշանակուած են
այնչափ՝ որչափ որ պիտի բաւէր ապահովելու ապա-
ղայ մարդկութիւնը անոր Որդի-Աստուածութեան և
փրկական դերին նկատմամբ :

Յայտնուած կենարար վարդապետութեանց հանգէպ, մարդկային տմէն ամբարշտութիւն, յանձնարատանութիւն և անսուրբ զգացմունք պէտք է տեղի տային ընդհուպ, մարդ՝ արմատական փոփոխութիւն կրէր վերածնելով Ս. Հոգիով, և տալաւ անհատներու Աստուծոյ Արքայութեան մէջ մուտ գործելովր մարդկային բարեյրջութիւնը տալանովուէր մօտաւոր ապագայի մէջ, մշտնջենաւորելու համար աշխարհի տնխտոն խաղաղութիւնը և աստուածային օրհնութիւնը :

Ներկառուր վարդապետին վայրաբերած լոյս ճշմար-
տութիւնները որոնք այն ապականեալ դարուն մոլո-
րած մարդկութեան թիւը լրբոնտամեբուն և աշխար-

հանայրեացքին կը հակառէին զլիսովին, արդէն կանխա-
յայտնուած Յիսուսէ, սոսկալի հալածանքներու պատ-
ճառ կը դառնան թէ զանոնք քարոզողներու և թէ
իրենց վարքն ու բարքը այդ ճշմարտութեանց հետ
համաձայնեցնել ճգնող նորինծայ քրիստոնէից համար
և ինչպէս պատմութիւնը կը վկայէ, անկեալ խաւա-
րասէր մարդկութիւնը, քրիստոնէութեան նորածագ
արեւուն յորդ լոյսը միթալներու և խաւարի իշխանու-
թիւնը յաւերժացնելու համար իր վայրագ հետապնե-
ղումները ինչ ծայրայեղ ու անլուր խժոժութեանց
հասցուց. բայց և այնպէս, այն յամենայնի տկար
ճշմարտութեան առաքեալներն ու վկաներն զարեւ
ամբողջ աշարկիւն տանջանքներն առ ոչինչ զրկով,
արդարութեան սիրտն ու յաղթանակին համար անձ-
նագոհ և զգան անվեհեր նահատակութեամբ և մազաչափ
չի չեղեցան իրենց զխտակցական Ս. Հաւատքէն որ
առնէ ինչ էր անոնց համար, և ճանապարհ և ճշմար-
տութիւն և կանք: Հոռմայեցի կայսր Յուլիանոս,
երգուեալ թշնամին քրիստոնէութեան՝ ջնջելու համար
հեղուեալ թշնամին քրիստոնէութեան՝ ջնջելու համար
և զիչեր, նորանոր բռնական միջոցներ որոճալով զբ-
լտուն մէջ, անոր գերմարդկային բարոյական զօրու-
թեամբ սպառազինուած անձնաղիր զինուորներու բնա-
ջնջման համար. իւրաքանչիւր մահառու կարծուած
հարուածը նոր կրօնին կուտայ այն արդիւնքն ինչ
արդիւնք որ սխալ տար («աքայելն ընդդէմ խթանի:»)

Յուզիանոս, սարսափած վերջապէս և յոտառաւ
իր սաղաթելական ձեռնարկէն, միանգամայն սքանչա-
յած հանդէպ աննուաճ կամփին ու կորովին զորս ցոյց
կուտային թագաւորաց թագաւորին արի ու անձնուէր
զինուորները և հակառակ իր ուխտին ու որոշման
տեսնելով որ ըստ օրէական բարգաւաճումը քրիստո-

նէութեան, մահուան անկողնի մէջ աչքերն յառած երկնք, կը դռէ. «Դո՛ւն յաղթեցիր, ո՛վ Գալիլեացի:»

Անուանի Գաղղիացի պատմագիրը՝ Կիզօ ցոյց կուտայ թէ Աւետարանը տիրեց Յունաստանի, Հռոմի և բարբարոս Եւրոպայի: Քրիստոնէութիւնն իրեն ամուր թումը կասեցուց մոլութեանց և ապականութեանց սոսկալի հեղեղն որ քաղաքակիրթ աշխարհը կ'ողողէր, փրկեց մարդկային ընկերութիւնը բարուց զազիր անդադութեանէն և երբ Հռոմ անբարոյութենէ հիւծած, նուաճուեցաւ հիւսիսի վայրագ ցեղերու արշաւանքներու ներքեւ, Քրիստոսի կրօնը միայն կրցաւ ընկերութեան կազմը պահել անսլփար և պահպանել հին քաղաքակիրթութեան պոռուղները:

Նկատելով որ քրիստոնէութիւնն ուրիշ կրօններու նման հիմնուած չէ նախապատմական և անդրժրհեղեղեան դարերու, այլ՝ ըստ կարելւոյն լուսաւորեալ և քաղաքակիրթեալ մի դարու մէջ. քարոզուած չէ նախապէս, բարբարոս և վայրենի ժողովրդեան մը որ անոր ծագման պարագաներուն պահպանման մասին անիոյթ ու անկարող գտնուէր. ընդհակառակը, հաստատուած է աշխարհիա համբաւաւոր քաղաքներէն միոյն՝ Երուսաղէմի մէջ, մի քանի տարիներ յետոյ քարոզուելու պայմանաւ Հռոմ, Կորնթոս, Սիւէնք և ուրիշ երեւելի զարգացած կեդրոններ:

Փոխանակ կարգ մը խնաստակներու քմահաճ վճիռներուն և յախուռն գատողութեանց առջև զլուխ խոնարհելու, խզի մոռք քննել պարտաւթ թէ արդարեւ Քրիստոնէութիւնն Աստուածային յայտնութիւնն է թէ հասարակ կրօն մը, Աւետարանը իրօք վաւերական և արժանահաւատ գիրք մըն է թէ մարդկային խնաստութեան արդիւնք պարզ պատմութիւն մը ու սպրդած ըլլան երբեմն սխալներ կամ չափազանցութիւններ:

Ամէն անոնք որոնք կրօնի բուն ոգւոյն և սկզբունքներուն հետ չեն ընտանեցած և իրենց կրկնաւոր կեանքը խորապէս համաձայնեցուցած չեն անոնց հետ, և առանց փոքրիկ ճիգ մ'ընելու այս մասին (ինչ որ արդէն սաղրած միջավայրին մէջ իրենց ալ բարոյական մեծութիւնը պիտի յատկանշէր), թուլբար անապատակ մեկուսի կեանք մը կը քաշքշեն, ընդունակ են մոլորութեան քառսին մէջ խորամխուելու, ընդհակառակն, անոնք որ ճշմարիտ դիտակ են մարդկային հոգւոյն խաւարան մեծութեան, անոր ձգտումներուն, աշխարհի հրապուրիչ և փորձիչ հմայքներուն որք խաւարիկ են և անբաւական հոգին գոհացնելու, անոնք բունիկ են և անբաւական հոգին գոհացնելու, անոնք այո՛, իսկաւ համապատասխան կը գտնեն քրիստոնէութեան աշխարհահայեացքը իրենց կիրթ ու զարգացած թեան զգացումներուն հետ, հետեւաբար կը նկատեն Ս. Գրքին անխառն ճշմարտութիւն և Աստուածային Գիրքն անխառն ճշմարտութիւն և անբաւական հոգին գոհացնելու, անոնք բովանդակութեան մէջ:

Ամէն պարագայի տակ, սակայն, դիտակցական ու կենդանի հաւատքի մը տիրանալու, անոր սուրբ ներգործութեան տակ սաղրած ըլլալու համար, անհրաժեշտ պայման է ուսումնասիրել, քննել և հասկնալ Ս. Գրքի բովանդակութիւնը, մանաւանդ ներկայ ժամանակի մէջ ուր կրօնի լոյս ճշմարտութիւնները յաւանդող sqs զարգացածներու կողմէ կը հալածուին աշխարհի անհեթեթ առարկութեամբ զլուսաւորաբար, որպէս թէ ո և է Աստուածային յայտնութիւն երբեք տրուած չ'ըլլար մարդկութեան այս կարգի խնաստակներ կ'երեւի տակաւ պիտի ուրանան նաեւ իրենց բանական արատաւ պիտի ուրանան և իրենց էութեան մէջ իրեն հաստատուած յոռաշփոխական ձգտումներն ու անոնք փախուցիկման ճշմարտին, բարւոյն ու գեղեցկին սէրն, փաքնորն, ճշմարտին, բարւոյն ու գեղեցկին սէրն,

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վենեկ սկսելէ առաջ թէ Քրիստոնէութիւնը Աստուածապլին յայտնութիւն է իրօք, նախ ի նկատի առնենք թէ մարդիկ կարօտ են Աստուածապլին մասնաւոր յայտնութեան:

Այո՛, մարդիկ կը կարօտին յաւիտ ճշմարիտ լոյս մ'ստանալ այն գերազոյն էակին վրայ որու բացարձակ կամքէն կախում ունի բոլորովին անոնց ներկայ և հանդերձաւ երջանկութիւնը:

Մարդիկ կը կարօտին յաւիտ ճշմարիտ գիտութիւն ունենալ այն բարոյական կառավարութեան վրայ որու հպատակ զրութեան մէջ կը գտնուին անխուսափելիօրէն:

Մարդիկ կը կարօտին գիտնալ թէ հոգին պիտի պահէ իր գոյութիւնը յետ մահու. եթէ այո, իւրաքանչիւր մարդու ապագայ վիճակը այս աշխարհի մէջ իր գործերակերպին հետ համեմատական պիտի ըլլայ. եթէ այսպէս է, ուրեմն ինչպէս կենցաղավարելու է որ հարաւորութիւն ձեռք բերէ հանդերձապլին մէջ երանութեան հասնի:

Անցեալին մէջ, դարեր ամբողջ, ոչ-քաղաքակիրթ և քաղաքակիրթեալ ազգեր ողի ի բոլին գուն գործեցին լոյս մ'ստանալ սոյն հարցերուն նկատմամբ և երբ իրենց բոլոր խնայողութիւնը չի գործեց այս բանին, ոմանք չփոթած, բոլորովին կորուսին իրենց տարտամ հաւատքը և մոլորութեանց մէջ ինկան: Եղան սակայն գիտուններ որոնք ազնուօրէն խոստովանեցան թէ որչափ ճիգ թափէին պիտի չկրնային հասն ըլլալ բացարձակ ճշմարտութեան:

Սոկրատ՝ հին հեթանոսութեան ամենահոգակաւոր

խմաստուն ու առաքինի անձն իսկ որ քննադատեց ու հերքեց խմաստակութիւններն ուրիշ յաւակնող գիտուններու, դատապարտեց մոլորութիւններն իր վերաբերած համայնքին, Սոկրատ, ինք ևս չկրցաւ գերծ մնալ տիրող մտապաշտութիւններէն, փափաքելով զո՛ւ մը, մատուցանել Ասկղեպիոսի, իր բարեկամներէն միոյն ձեռքով, մինչ մահամերձ էր:

Պլատոն՝ Սոկրատի աշակերտն և նախնի խմաստաւէրներուն մէջ ամէնէն ներշուն գիտունը, աստուածոց վրայ խօսելու պարագային, իր աշակերտաց կանխաւ կը յայտարարէր թէ այս մասին տարբեր բան չըսպանն իրմէ բաց միայն կարծիք: Իր Ազկիրիստէս անուն զրքին մէջ կ'ըսէ. «Համբերութեամբ սպասելու ենք մինչև որ մէկը (ստնուած մը կամ մարդարէ) մեզի սորվեցնէ մեր բարոյական ու կրօնական պարտականութիւնները և մեր աչքերէն մութը փարատէ:» Մեծանուն Պլատոնի համետ յայտարարութիւնը թէ «Եւծանուն Պլատոնի համետ յայտարարութիւնը թէ մարդկային միտքը սահմանափակ է և կարօտ այս մարդկային միտքը մասնաւոր յայտնութեան, առթիւ Աստուածապլին մասնաւոր յայտնութեան, դատապարտութիւն է ամէն անոնց, որոնք ամբարտաւանութեամբ կ'ապաւինին սոսկ իրենց մտային կարողութիւններուն և չեն զիջանիր զիմելու երկնային լոյսին:

Նախնի փիլիսոփայից ամէնէն երեւելիները հաւաքաբար, ի միջի այլոց, Յամբիդիոս, Քանոբանէս, Կիկերոն, Պլինիոս միաձայն կը խոստովանին անկեղծօրէն իրենց անկեղծութիւնը այս մասին և որովհետեւ ամէնէն բանիւրուն և հանճարեղ հին խմաստասէրք ի վիճակի չկրցան ըլլալ ճանչցնելու աշխարհի ճշմարիտ Աստուածը, մարդիկ ինկան կռապաշտական մտապաշտութեանց և խայտառակ գեղիւթեանց մէջ, ստուարացուցին թիւը արու և էգ աստուածոց, իրենց կրից

ու քմաց համեմատ և պաշտեցին զանոնք անամօթ և լիտի ծէսերով : Անոնք պաշտպան կը հանդիսանային ոչ միայն մի քանի տաքթիմութեանց այլ և մարդկային ստորնաքարչ ու զազանային կիրքերու . անոնց երկր-պապունները հուշացան նմանելու իրենց , և երբեմնի ողջախոհ և ուղղամիտ Յոյներ ու Հռոմայեցիներ տա-կաւ գեղծանեցան ու անբարոյացան բոլորովին : Այդ ձին դարերու պատմագիրներու նկարագրութիւնները պէտք է կարգալ , ըմբռնելու համար թէ որ աստիճան մեծ անկում կրած էր բարոյապէս քաղաքակիրթ աշխարհը իր գիտուններով ու գիտութիւններով Քրիս-տոսէ քիչ առաջ . անդթութիւն, դուլութիւն, մարդաս-պանութիւն , բարոյականի անմաքրութիւն , ծայրայեղ աստիճանի մէջ , նկատուեցան առնուազն ծախահարկի քաջագործութիւններ . և հաստատելու համար թէ մարդկի կարօտ էին Աստուածային մասնաւոր յայտ-նութեան, զրականութեան և գեղարուեստներու ծնուն-դախար կեդրոններու մէջ խակ , ինչ աւելի մեծ աղա-ցոյց քան այն ցուցադրուած հրապարակային անկար-գութիւնները , Հռոմայեցւոց , Աթենացւոց , Կորնթաց-ւոց և ուրիշ քաղաքացիներու . և թախծագին վիա-յութիւնները Սոկրատի , Պլատոնի , Կլիկերոնի և Սենեկայի :

Աշխարհ իր խմատութեամբ չճանչցաւ զԱստուած : Դարձնելով մեր ուշադրութիւնը արդի ժամանակուան նոր սերունդի խիզախ ու առհասարակ ըմբոստ ոգւոյն դոր ցոյց կուտայ կրօնի հանդէպ և որպէս թէ ընդդէմ կրօնի հաւատալեաց նոր գիւտ մը կամ յայտնութիւն լոյս աշխարհ եկած ըլլար , կ'ուզէ , կը յանդգնի պալ-քարիկ անոնց դէմ որոնք իր անձուկ խելապատակին մէջ չեն արժանանար իբր նոր աշխարհայեցացք նախընտրութիւն գրաւելու : Արդարեւ , ցաւալի պարա-

զայ մ'է նկատել , այդպիսի անտրամաբան և յա-ւակնոտ տաք գլուխներ որոնք մէկ մէկ փլիկսոփաներ դարձած , ըստ քմաց լուծելու կ'ելլեն բնութեան գաղանիքները , կ'ուզեն վեր ի վայր չըջել , տապալել , կրօնի և քաղաքակիրթութեան ծնունդ ամէն կարգ ու կանոն . ազատ անպատասխանատու մարդկութիւն մը կ'երազեն , կ'երեւի , անոնք , ոչ յարացոյցի պէտքը կը տեսնեն դէպի վհճութեան ձգտելու , ոչ ալ երկիւղ Տեսնի ազդեցութեան տակ է որ բարի ըլլալ կ'ուզեն . ըստ իրենց միակողմանի դատողութեան եթէ երբեք կայ էակ մը գերագոյն , եւն ալ իրենցմով չի հետա-քրքրուիր . իրենց բանականութեան ներսը սահմանին մէջ իրենք ազատ են ըլլալու այնպէս ինչպէս որ կը բարեհաճին ըլլալ :

Ինչ նկատումներէ կամ պատճառներէ ալ ծագում տաւ ըլլան այս կարգի ընդդէմներ , ըմբոստ-ցումներ կրօնի ու եկեղեցւոյ հանդէպ , ամէն պարա-զայի տակ ըջօրէն եթէ մտածուի , պիտի նմանէին . յամենայնի , իր ծնողքի խնամքին ու հոգածութեան կարօտ անչափահաս տղեկի մը վրայ զրուած պատիժի մ'առթիւ իր ծնողքէն դժտելով ու մեկուսանալով ճաշէ զրկուելուն : Մարդկութիւնը բարոյապէս , արն-տեսապէս և ամէն մասամբ զարգացնելու պայմանը , արդէն 19) դար առաջ աշխարհի յայտարարուած է . և չէ որ քաղաքակրթեալ եւրոպան ու Ամերիկան մեծ մասամբ Աւետարանին կը պարտին իրենց զար-գացումը : — «Երբեք կատարարեալք որպէս և Հայրն ձեր երկնաւոր» . — Աստուած սէր է» . ահա՛ վսեմ նշանարանք մարդկային վերածնութեան Ս . Գործին համար , ահա՛ անպայման միակ միջոցը հասցնելու մարդը միշտ և հին ուր ասպարէզ արուած է անոր հասնելու Նախախնամութեան կողմէ իր ստեղծագոր-ծումէն ի վեր :

Վերցուր , արմատախիլ ըրէ Սէր Աստուծոյ պաշ-տամունքը , փորձէ տարբեր միջոցներով , տարբեր

204
40

վարդապետութիւններով ու սկզբունքներով առաջ-
նորդել ընկերութեան վիթխարի նաւը, անդկկ նաւու
մը նման ալեծուփ ովկէանին մէջ ուր պիտի զիմէ
վերջապէս ան, եթէ ոչ, ապահովարար հսկայ ժայռի
մը գոգը՝ փչուելու և խորտակուելու:

Իրաւամբ զիտել կուտայ Ռուս գիտուն Սէրգէյ
Բօրիսկովի, երկսեռ ուսանողներու առջև խօսած ճառին
մէջ (1908 Մարտ) «Աստուծոյ կրօնը վերացնելով
» մարդկութիւնը աշխատում է նոր կրօն հնարել, ըստ
» որում այդ կրօնի համար աստուածներ է որոնում
» իր մէջը, իր շուրջը, հերթով փորձուում են, բանա-
» կանութեան կրօնի պաշտամունքը (Պրանսիական
» մեծ յեղափոխութեան ժամանակ) Կօնդի և Ֆելեր-
» բախի մարդկութեան կրօնը, Սօցիալիզմի կրօնը,
» մաքուր մարդկայնութեան կրօնը, գերմարդու
» կրօնը և այլն:

» Աստուած կորցնող մարդուն հոգու մէջ անպատ-
» ճառ պէտք է ստակալի դատարկութիւն առաջ գալ
» որովհետև թէև մարդկութիւնը կարող է այս կամ
» այն վարդապետութիւնը ընդունիլ, բայց չի կարող
» խեղդել իր մէջ յաւիտենականութեան ծախը, չի
» կարող յագեցնել այն ծարաւը որ կիսնքի համար
» բացարձակ բովանդակութիւն է ըզձում: Մարդկու-
» թիւնը հանգչնում է արեգակը բայց աշխատում է
» պահպանել նորա լոյսն ու ջերմութիւնը որպէս զի
» ազատի և պահպանի աստուածայինը և դատար-
» կութիւնը լցնի նոր բարիքներով. նա ջղաձգարար
» ճիգ ու ջանք է թափում, սակայն ոտների տակից
» հողն է կորցնում և հողերի մթնոլորտը դարձնում
» աւելի լարուած և աւելի ծանր: Եւ հողերը գոյու-
» թեան համար մարդկութեան մղած կռիւը, այս
» կամ այն տեղում հաստատուն հող գտնելու հա-
» մար նորա թափած ճիգն ու ջանքը, վերին աստի-
» ճանի սրտածմբիկ է:»

Եւ ամենարկելով իր երկրի քաղ. կուսակցութիւն-
ները կ'առարկէ. — «Մարդ չի կայ, կան միայն զանազան
» կուսակցութեանց անդամներ կամ զանազան շահերի
» ներկայացուցիչներ, որոնք միայն իրենց սահմաններն
» են որոշում: Սակայն հասարակութեան բարգաւաճ-
» ման և կենսունակութեան համար անհրաժեշտ են որոշ-
» եալ բարոյական միադանութիւն և փոխադարձ հաս-
» կացողութիւն. այդպէս այդ հասարակութիւնը կը բա-
» ժանուի մի քանի թշնամի բանակներով և վերջ ի
» վերջոյ փոշի կը դառնայ:

» Ինտէլիգենցիայի այս դառն և բարոյական-բացա-
» սական վիճակը հետեւանք է տարածուած հակակը-
» բօնական աշխարհայեցողութեան: Հողերը առող-
» ջութեան բացակայութիւնը փայլում է կիսնքի բու-
» լոր երևոյթիներով և նորա ուղղութեան մէջ: Անկիրթ
» ժողովուրդը, մատաղ սերունդը չփուկեցին Ինտէլի-
» գենցիայի հետ և նոր վարդապետութեանց կիտ-
» ուսածքին քննադատօրէն վերաբերուելու ոյժ և զէնք
» չունենալով՝ ընդունեցին զրանք առանց խօսելու,
» ինչպէս ասում են, գիտակցութիւն ձեռք բերին: Եւ
» անկիրթ ժողովուրդը հեշտութեամբ ընդունեց տխուր,
» մեղցնող հաւատը, այսինքն անհաւատութիւն:»

Նոյն այդ իմաստասէրը՝ Բօրիսկովի ի վերջոյ սա-
կայն հետեւեալ ուշադրաւ եզրակացութեան կը յան-
գի: — «Մեր ամենամեծ յոյսը ամփոփուած է դարա-
» չըջանի այս հողերը դատարկութեան և նորա անկ
» կացութեան մէջ: Հողերը մահը հողերը յարութեան
» նախաստօնակը կարող է լինել, ինչպէս որ եղաւ
» 19 դար առաջ, ինչպէս որ այդ շատ անգամ պա-
» տահել է պատմութեան մէջ, երբ հազիւ առկայծեալ
» խարոյկից նոր գօրութեամբ է բորբոքուել Քրիստո-
» նէական հուրը:»

ԳԼՈՒԽ Բ.

Անդրապատնարով մեր բուն հարցին թէ Աւետարանը վաւերական ու արժանահաւատ գիրք մ'է, զժուար չէ սպառնալիցանքը պատմական և այլ գոհացուցիչ փաստերով: Հրեայ, Հեթմանոս և Քրիստոնեայ պատմագիրներ միահաղոյն կը հաստատեն Աւետարանի հարապատուութիւնը:

Օրինակ. Քրիստոսի 37 թուին ծնած Հրեայ պատմիչը Յովսէփոս՝ որու 18րդ գիրքին Գ. գլխուն մէջ կ'երևի յետագայ վկայութիւնը. «Յիսուս կոչուած» խնատուն մարդ մը կար այն ատեն, եթէ արժան է մարդ կոչել զնա, քանզի այս անձը հրաշագործ էր և վարդապետ այն մարդոց որ ճշմարտութիւնը սիրով կ'ընդունէին:»

Բաւական խնդրոյ առարկայ եղած է թէ և այս վկայութիւնը իրր թէ վերջը աւելցուած ըլլայ, սակայն քանի որ ստուգուած է թէ նոյն պատմագրին բոլոր հին ձեռագիրներուն մէջ կը գտնուի միեւնոյն վկայութիւնը, իրաւունք չունինք մերժելու իրր ոչ-վաւերական:

Յովսէփոս իր պատմութեան մէջ կը յիշատակէ նաեւ այնպիսի զէպքեր ու անուններ որոնք կէտ առ կէտ կը համապատասխանեն Աւետարանի մէջ նկարագրուած զէպքերու և մարդոց անուններու:

Տակիդոս և Պլինիոս Հռոմայեցիներու վկայութիւնները. — Տակիդոս՝ նշանաւոր պատմագիր կը գրէ թէ Յիսուս Քրիստոս ապրած է Պաղեստին և մահուան դատապարտուած Պնտադի Փիլատոսէ, թէ անոր հետեւողք քրիստոնեայ կը կոչուին և հետզհետէ կը բազմանան:

Երկրորդը՝ Կուսակալ Պնտոսի և Բելթանիոյ, Քրիստոսի խաչելութենէն չուրջ 70 տարի յետոյ Տրալիանոս Կայսեր գրած մէկ նամակին մէջ զարմանախառն յայտնութիւններ կ'ընէ ի մասին անոր կրօնին արագ արագ աճելուն, հակառակ ի գործ զրուած սոսկալի հալածանքներու:

Եւսերիոս պատմիչը կ'ըսէ թէ Հռոմայեցի Կուսակալը կը տեղեկագրէին կեղծոն՝ ինչ ուշադրաւ զէպք որ տեղի կ'ունենար իրենց կառավարած նահանգներու մէջ. այդ արձանագրութիւնք կը պահուէին զիւսնու տուներու մէջ գործ գաւառ. վարչութեանց անուան տակ. այս սովորոյթը յիշատակել վերջ կը յարէ. «Որովհետեւ մեր Տիրոջ յարութիւնը այնպիսի իրոն» զուրկն էր որու վրայ շատ կը խօսուէր բոլոր» Պաղեստինի մէջ, Փիլատոս այս նշանաւոր զէպքը» տեղեկագրեց Կայսեր:»

Յուստինոս վկայ իրր հարեւր տարի յետոյ Քս.ի խաչելութենէն իր Ա. Չատագովականին մէջ զոր մատուցած է Անտոնիոս Պիոս Կայսեր և Հռոմ. Մերաւորտին, Քս.ի հրաշագործութիւնք և ուրիշ պարտազաններ յար և նման Աւետարանի յայտնութեանց կը նկարագրէ և իրր ապացոյց ստուգութեան այս եղևլութեանց ցոյց կուտայ Պնտադի Փիլատոսի վկայութիւնը գործ գաւառ. վարչութեանց յիշատակարանին մէջ որ ժամանակին գրկուած էր Հռոմ:

Թարմուտէ վկայութիւն. — Այս զիրքը որ հաւաքածոյ մին է Հրէական աւանդութեանց, որոնց մէկ մասը Քս.է վերջ ժողուած, կը յայտնէ Անոր անհամար ու մեծամեծ հրաշքները. բայց այս հրաշագործ գործու մեծոյ անունը ուղիղ արտասանելու կարողութիւնը ձեռք բերած էր. ըստ Թարմուտի, Յիսուս, այս երկնային գլխութիւնը Տաճարէն կորցած էր:

Բայց ինչ հարկ, արտաքին վկայութիւններ հաւաքելու Քրիստոսի երկնային կեանքին ու գործերուն նկատմամբ: Զէ որ Աւետարանը ամբողջ ու յստակ կերպով ի վեր կը հանէ ևնոր իսկական Աստուածային նկարագիրը. միթէ իրաւունք ունինք չի նկատելու զայն գերազանցապէս ստոյգ պատմական զիրք մը. եթէ՛ Աւետարանիչներ ուղղակի ականատես վկաններ են այն սխալի գործերուն որոնք կը վերագրուին Քս.ի:

Եթէ՛ անոնք երբեմն կէտերու մէջ խաբուած կամ սխալ ըմբռնած չեն: Եթէ՛ վերջապէս, անոնք արժանահաւատ վկաններ են և ոչ թէ խաբերաներ:

կանց ընդդիմութիւնը, հալածանքները, երբեք նշանակութիւն չունեցան ճշմարտութեան, սիրոյ և Աստուածային հորհրդերու ընդունարանն եղող Առաքեալներու համար, որոնք բոլոր քաղաքակիրթ միեւնոյն ասեմն բարոյապէս անկեալ մարդկութեան վերածնութեան Ս. Գործին համար, մարդոց սրտերու մէջէն սատանի տիրապետութիւնը արմատաքի խլելու և զանոնք իրապէս երկնաւոր Հօր որդիներու վերածելու համար, ուխտեալ էին ցմահ կոուելու մեղքի և չարութեան դէմ:

Քրիստոսի յարութիւնը իրր ստոյգ իրողութիւն մարդոց հաւատացնելու համար. եթէ չէր, Սիմոն Պետրոս ի՞նչ չա՞ն և ի՞նչ օգուտ կ'ակնկալէր անոր վրայ պնդելէն և յամոտելէն մինչև գլխավայր խաչուելու աստիճանն ասնջանքի յանձնառութեամբ: Ատեւիանոս, ի՞նչ փառք, ինչ պատիւ և աշխարհային մեծութիւն կ'ակնկալէր, խոտատիրտ և աւանդամոլ խուժանը զրդոնելէ, մինչև քարկծուելու աստիճան, եթէ միևնոյն ժամանակ աշխարհիս անցաւոր փառքերու և կեանքերու ետին, միանգամայն յաւիտեանական փառքերու և երանութիւններու հաւատաքիքը ընդունած և ապահովուած չէր: Մանաւանդ, Յիսուսի մատնութեան գիշերը, առ հասարակ յուսանառութեան մասնուած ու ցիր ու ցան եղած բոլոր առաքեալք քանի մ'օր յետոյ ի՞նչ խորհրդաւոր ազդեցութեան տակ՝ եթէ երբեք Յիսուս յարութիւն ատած և իրօք երեցած ու յուսադրած չէր զանոնք, յեղակարծ ոգևորութեամբ մը վերակենդանացած, խմբուէին զարձեալ, սթափէին, վերափչկալ թէ Ան, պիտի յարութիւն անելը արդարեւ: Ի՞նչպէս մեկնել կամ ըմբռնել այն արատաքոյ կարգի յանդգնութիւնը զոր ունեցան այդ սրբաբոլ, հասարակ մահկանացուները

յոտից ցղուելու աշխարհային հեշտութեանց ու խարէութեանց մէջ մխրձուած սատանորդի մարդոց մէջ առանձին մտնելով և քարոզելով խաչեցեալ Քրիստոսը, առանց նպատաւոր պայմաններու, ո՛չ նիւթական ապահովութեան, ո՛չ ակրանաւոր մարդոց բարոյական աջակցութեան, ո՛չ ալ անձնապաշտպանութեան ու է միջոցի: Ի՞նչպէս մեկնել այն խիզախ ու յանձնապատան ոգին ու տրամադրութիւնը այդ անուս, աննշան մարդոց որոնք պիտի արշաւէին նոյն իսկ զարգացած կեդրոններ, պիտի յանդգնէին ժողովատեղիները մուտ գործել, խօսիլ, քարոզել. և պատմել ինչ որ տեսան ու լսեցին խաչեցեալ Քրիստոսէն, և ի՞նչպէս մեկնել այն հրաշալի արգիւնքը: Քիչ ժամանակի մէջ գրեթէ ամբողջ քաղաքակրթեալ աշխարհի հպատակութիւնը Ս. Կրօնին, հակառակ այնքան հալածանքներու, այնքան ոխերիմ ու երդուեալ թրչնամիներու զխմադրող ահեղ զօրութեանց:

Ի՞նչպէս մեկնել այդ Ս. Առաքեալներուն անձնագոհութիւնը, եթէ երբեք հաւատափորէն ապահով չէին իրենց քարոզած կրօնի հաւատադեպ ստուգութեան հրաժեշտ ապրի՝ մի առ մի իրենց հայրենի անամներուն և բնաւանաց, ցրուիլն՝ աշխարհի չորս կողմը՝ հեռաւոր վայրեր, անխտիր՝ ամէն ազգի տանելու, բաշխելու փրկութեան աւետիար և երկնային հորհրդը:

Չարմառախ չէք զանեք, արդարեւ, որ իբրեւ խոտ վարար ամբաստանուած և իրր մահապարտ խաչի դատապարտուած երիտասարդի մը յիշատակը յաւերժացնելու, զայն Աստուածցնելու համար կարգ մը մարդիկ՝ որոնք չեն փաշլիր իրենց զխոտութիւններով, եղանակն յանձն ստանն ամէն զոհողութիւն, համբերեն ու տոկան հալածանաց, չարչարանաց, ցուրտի, անօթութեան և ամէն կերպ զրկանքներու, որպէս զի ճշմար-

առաջնությունն ու արդարությունը յայնչեմանակն, որպէս
զի աշխարհիս կարգն ու սարքը բարեշքուի, մարդիկ
զիրար սիրեն, որչափ կարելի է չարիքը խտրանալուի
բարեւոյ, սիրոյ, որպէս զի, վերջապէս, մարդիկ ըստ
կարի, ապրին խաղաղ ու երջանիկ կեանք մը պատ-
րաստելով իրենց համար և երանաւէտ կեանքը յաւի-
տնաական ։

Կարելի է հաշտութիւն գոյացնել այս հակադրու-
թեանց մէջ, սոսանց ընդունելու և հաւատալու ինչ
որ արդէն Պողիկարպոսի աշակերտ Երանոս կը վկայէ
Անոնց մասին, և թէ և աւելորդ, հարկ կը համարիմ
կրկնութիւնն այն նշանաւոր վկայութեան մէկ մասին ։
Ինչպէս, « Քանզի Անանք յետ Յարութեան Տեսնոն
» Մերոյ, վերէն զօրութիւն առին. և ամէն բանի վրայ
» կատարեալ զխտութիւն ստացան Ս. Հոգիէն, որ իջաւ
» անոնց վրայ ։ Յետոյ իրենց հետ ունենալով Աստու-
» ծոյ Աւետարանը ցրուեցան երկրիս չորս ծայրերը քա-
» ընդելու երկնային խաղաղութեան օրհնութիւնները ։ »

Վերջապէս, աւետարանչաց անկեղծութիւնն ու ար-
ժանահաւատութիւնը կը չեղուի նաեւ իրենց նկարագ-
րելու եղանակին մէջ. ո և է վերադարձութեան մը,
զխտումնաւոր լուծիւն մը հետքը երբեք չի նշմար-
ուիր Մեծ Վարդապետին կենսագրականին մէջ. զէպ-
քերը կը պատմուին ամենամուրը պարագաներով,
ծնունդը՝ ծննդեան տեղով, ժամանակով և միջանկեալ
մանրամասնութեամբ, հրաշքները՝ հրաշագործութեանց
վայրերով, ժամանակով և այլ պարագաներով ։ Ըստ
որում այս զէպքերէն շատերը տեղի ունեցան հրապա-
րակային վայրեր և ի ներկայութեան բարեկամներու և
թշնամիներու, շատ հեշտ պիտի ըլլար հերքումը և երե-
ւան հանել կարծեցեալ չափազանցութիւններն եթէ իսկ
եւ իսկ եւ նոյնութեամբ տեղի ունեցած չրլային անոնք ։
« Բազումք են կոչեցեալք և սակաւք ընտրեալք » ։

Ներկայ ժամանակի նորահաս սերունդին սառն ու ան-
տարբեր վերաբերումը կրօնի հանդէպ, եկեղեցւոյ հան-
դէպ, կրօնի հաւատալիս հանդէպ երբեք զայնթաղե-
ցուցիչ բնոյթ մը չունի և չի զարմացներ զմեզ, քանի
որ հակառակ մարդկային հոգեկան հրամայողական
պահանջներուն, հակառակ ներքին յաւիտենականու-
թեան ձայնին, մարդիկ ներկայիս մէջ ստիպողական
կը նկատեն միայն աշխարհայինը, աշխարհային գիտու-
թիւնները և անտես կամ զանց առնել կ'ուզեն գրեթէ
կրօնը կամ առ առաւելն մակերեսային ծանօթութիւն
մը բաւարար կը նկատեն անոր նկատմամբ. բնաւ
տարօրինակ երեւոյթ մը պէտք է թուի մեզի, նորահաս
սերունդին արատաց զատուցութիւններն, հակակրօ-
նական հակումներն, մայրենի եկեղեցիէն ու ծագումն,
ցաւառիկ պարագաներ թէ և ասոնք, բայց մէկէ աւե-
լի պատճառներու արդիւնք են զժողովարար և որոց
ամենամեծը կը հանդիսանայ զսրբոյններու մէջ կրօնի
զատաւորութեանց նպատակադրմար կերպով հաւան-
դուիլը. այնպէս որ մանուկն հեռո՛հեռէ կը յառաջդի-
մէ միւս գիտութեանց մէջ, միաքին սրաշարը կը կազմէ
անոնց մասին ծանօթութիւններով, իսկ կրօնի նկատ-
մամբ առ առաւելն տարտամ գողափար մը կ'իւրա-
ցնէ, երբեք չթափանցելով անոր բուն ոգւոյն ։ Բնա-
կան հետեւանք է որ Աւետարանը կամ Ս. Գիրքը և
կամ կրօնի ո և է հաւատալիք բարձր կը մնան իր
մտքի մակարդակէն, հետեւաբար անըմբռնելի ու վի-
րացական կը թուին իրեն ։

Ոստքս վերջացնելէ առաջ, կը փափաքէի մէջ բե-
րել Իտալացի ծանօթ գիտուն Մանտեղացցայի Կեղ-
ճաւոր դար զրքէն քանի մը խօսք, որոնք թէ և ուղ-
ղում են միւս քաղաքակիրթ ազգերու, բայց, ո՛չ
ապաքէն, մենք ալ հետեւելով անոնց, կ'իւրացնենք

ինչ թերութիւն որ անոնք կը ցուցադրեն իրենց վար-
քին, բարքին ու սկզբունքներուն մէջ: Տեսէ՛ք ի՞նչ
կ'ըսէ ան, սիրան ու հոգին խոսքան ու վայրենի վի-
ճակի մէջ թողլով միայն միտքը մշակելուն մասին:

« Միտքն ու սիրտը կազմում են մարդկային աշ-
» խարհի երկու հաւասար կիսագնդերը: Բայց ասացէ՛ք
» ինչպե՞ս, այժմ մեր կրթութեան մէջ սիրտը որ մասն
» է գրաւում և զգացմունքը որ. կրթութիւնը աշխարհն
» առատ է անուններով, թուանշաններով և որոշում-
» ներով, նոյնքան աղքատ է զգացմունքով: Մենք
» ամէն բան ենք անում՝ գիտութեան համար և ոչինչ
» չենք անում հոգու համար, որ բաղկաւորութեան
» գլխաւոր դործօնն է, գործօնն է և՛ բարոյականու-
» թեան, և համարձակ կարելի է ասել և՛ առաջա-
» դիմութեան: Դուք յետ էք մղել զպրոցներում
» կրօնական գիտութիւնները, որովհետեւ ձեր նա-
» խորդների կրօնը ձեզ երևում է հասցած մտքին
» հակասող. չատ բարի, ընդունենք. բայց ի՞նչ էք
» զրել նրա տեղը: Ոչինչ, ոչինչ և ոչինչ: Դուք սովոր
» մարդու ճաշի սեղանի վրայից վերջրէք բաժինը որ
» ձեր կարծիքով դժուարամարս էր, բայց դուք չմտա-
» ծեցիք փոխարինել աւելի օգտակար և առողջարար
» կերակուրով: Չմարտուելուց վախենալով դուք գի-
» րազասեցիք քաղցածութիւնը, մոռանալով, որ մենք
» չմարտուելուց կարող ենք հիւանդանալ, բայց քաղ-
» ցածութիւնից՝ մեռնել»:

ՎԵՐՋ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ԳԻՃ

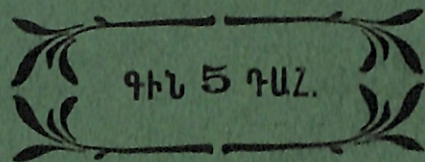
1. Հայ քաղաքացիները Բիւզանդիոնի
մէջ, Պատմական թատերախաղ (Ինպատ
Իզմիտի Կ. Խաչի ընկերակցութեան) 1.20

2. Ազատութեան իսկալը, թատերգ.
(Ինպատատ Ռոտտսթայի Կ. Խաչի Արհա-
տանոցին) 2.20

3. Քրիստոնէութեան մուսնն ի Հայս 5

4. Հայաստանի նախաբնիկները եւ ի-
րենց բաղադրարարութիւնը, պատկերազարդ,
(մամուլի տակ)

Գնումի համար դիմեղ Պոլիս Գրքոճնեան
(Չափնաճրդար, 25) եւ Արծիւ (Մարտուն-
ճրդար, 22) գրաստաններուն եւ կամ
հեղինակին՝ Ռոստոքո

3671
3672
3673
3674

